

KRONIKA

BERNIKOVA MONOGRAFSKA ŠTUDIJA O IVANU CANKARJU

Knjiga Franceta Bernika Ivan Cankar (DZS 1987, oprema Vili Vrhovec) ni nključen pojav v okviru cankariane. Pri Zbranih delih slovenskih klasikov je France Bernik uredil in poskrbel za spremna besedila sedmih knjig Cankarjevih del. Na osrednjo osebnost slovenske moderne pa se navezujeta Bernikovi študijski knjigi Cankarjeva zgodnja proza (1976) in Tipologija Cankarjeve proze (1983). Kot rezultanta dolgoletnega in poglobljenega preučevanja je sedaj nastala študijska monografija Ivan Cankar kot Bernikov zaokrožen prikaz večaspektnih spoznanj. V ospredju avtorjevega analitičnega preučevanja tistega, kar poenostavljeno imenujemo slogovni raznoliki odraz Cankarjevega umetniškega pisanja, povezujoče spremlja polifonija različnega v enotnem in praviloma samosvojem Cankarjevem oblikovanju. Analitični zbir dognanj pa je F. Berniku omogočil strnitev v sintezni postavitvi. Morda zgolj opomba, naslov Ivan Cankar ostaja dokaj neopredeljen, nevtralen in ne odkriva osrednja študije oziroma njene specifikke.

F. Bernik izhaja s stališča, da leposlovje pred moderno ni opravilo globlje analize naše družbe, niti ni skušalo razkriti človeške narave v luči pozitivističnega determinizma. To dejstvo se pri Cankarju navezuje na novoromantični literarni prelom s tradicijo, a snovno in motivno sprejema dotlej neizrabljena družbena vozlišča v smislu samosvoje izra: nosti in ozaveščene socialne in duhovne dobe časa in razmer. Vzporedno govorimo o Cankarjevih slogovno različnih ubeseditvenih možnostih.

Ob doslej znanih postavitvah in dognanjih cankarologije – od predvojnega

Izidorja Cankarja, zlasti pa s povojnimi dosežki od D. Pirjevca do F. Zdravca, J. Kosa in še drugih – se je France Bernik soočil s problematiko in opredelitvami, ki so v preučevalnem procesu zahtevale neobremenjen in študiozen odnos do Cankarjevega leposlovja. Kot mnogi sodobni raziskovalci tudi F. Bernik ne pozna apriorizma, že izrečeno izpostavi preverjanju v vsej širini možnosti, ki jih pozna imanenca ter interpretativna metoda. F. Bernik po potrebi sledi širšim pojavom, ki presegajo zgolj Cankarjevo literarno območje; kjer se mu je zdelo potrebno, je opravil primerjave, a v skladu z obravnavanimi plastmi.

Če skržimo eno bistvenih postavitev – Cankarjevo literarno delo se giblje od realističnega, impresionističnega sloga do simbolističnega, nazadnje z nadihom ekspresionizma, seveda pa so te povezave vendarle različne narave znotraj posameznih umetnin. Tudi naturalizem, ki se mu je Cankar v Epilogu k Vinjetam odpovedal, mu kasneje izjemoma rabi kot pravilna stilizacija v sicer drugače intoniranem delu, kadar je pisatelju funkcionalno ustrežal tak prijem. Bolj ko se je Cankar približal realnosti, konkretni stvarnosti življenja, manj so prisotne simbolistične prvine, pa celo metaforično izražanje. Slogovni pluralizem ima v Cankarjevih delih organsko povezavo.

Vpogled v Cankarjevo pesništvo skriva v sebi osnove za ustvarjalni premik k prozi in dramatiki. Opozoriti bi kazalo, da poetični delež (celo pesem, ritem) tudi v prozi, drami ni manjkal. Do premika od poezije 1898. leta k prozi in dramu pa je prišlo, kot ugotavlja F. Bernik, ko so nastale najmoderneje Cankarjeve pesmi. Cankarjeva proza je najbolj raznovrstna in ostaja osrednji medij, literarni vzgon je vodil pisatelja od kratke proze k daljši, ne da bi kasneje opustil

črtico, novelo. V zgodnji črtici se Cankar izogiba primerjav mesto – podeželje, kot je to v tradiciji literature 19. stoletja, Cankar vnaša avtobiografske poteze, v tematskem pogledu pa je dosti črtic obravnavalo erotiko, kjer so ženske osebe dominantne v odnosu do moškega. Sledijo dela, ki imajo v ospredju eksistencialno izpraševanje o življenju, pristnosti, tu pisatelj prehaja na tretjo osebo, skoznjo izraža svoja razmerja do sveta in problemov. Prinaša motiv umetnikove stiske v precepu meščanske sredine in odtravanja umetnika. F. Bernik ugotavlja, da je za Cankarja značilno, kako pogosto širi in pogloblja vodilno témo. Najbolj pri roki je motiv matere, ki se z različno valenco pojavlja od črtice do romana. Sanjski svet in realnost si zgodaj stojita nasproti in trajno. Pesimizem, toliko očitano občutje sveta pri Cankarju, nima brezizhodnega položaja in F. Bernik je tu poglobil Cankarjevi kontrastni poziciji med pesimizmom in upanjem in mu dal prepričljivo razlago. Tu blizu je hrepenenjski motiv kot umetnikova konstanta. Problem umetnika in družbe je pri Cankarju od vsega začetka navzoč. Hrepenenje je pri Cankarju pogosto naravnano v transcendenco in se giblje – kot navaja avtor – zunaj realnega, predvsem dosegljivega sveta, čeprav je hrepenenje lahko tudi drugačne narave. Subjektivni odnos do sveta pa ima tudi svoje psihološke vzgibe in ni mogoče pritatiti soodvisnosti od realnega življenja. Umetnik se ne zadovoljuje z mediokriteto meščanskega življenja in je na raznih ravneh v ostrem spopadu z družbo. Satirična prvina je pri Cankarju zelo zgodaj prisotna. Karikirano prikazovanje hoté privede do groteske. Paleta tistega, kar zadeva satirična ost, je zelo široka, od dvojne morale, pobožnjakarstva, meščanske zlaganosti, pa do rodoljubarstva, izkoriščanja idealov v sprevrženi ali navidezni podobi, do izrazito osebne izkrivljenosti itd.

Raznovrstnost Cankarjevih prozinskih del ima vzporednico v raznorodni dramatik. Tudi tu gre za različne motive, stil-

no-oblikovne možnosti in idejne poudarke. Bernikove razčlenitve so tudi tu jasno opredeljene, izhajajoče iz imanence umetniškega dela. Kritične in satirične prvine stojijo v dramatik nad hrepenenjskimi. Avtor obravnava Cankarjev dramski delež dvodelno, glede na razvoj.

Uporništvo v Cankarjevih delih, zlasti za časa dunajskega obdobja, je organska sestavina, povezana ko odziv na čas in razmere. Kadenca uporništva je raznotera, od pasivne do revolucionarnega dejanja, vtkanega v simboliko. Socialna sredina je tedaj okolje in izvir za uporniško osebo. Hlapčevstvo je negativen pol in kontrast pokončnemu človeku in uporniku. F. Bernik imenuje hlapca Jerneja prvega resničnega upornika v slovenski književnosti. Opozoril je tudi na zmotno B. Merharja, ki je domneval, da je Cankar dobil snov za Hlapca Jerneja in njegovo pravico v dunajskem socialističnem glasilu, pač pa je izrezek iz časopisa povezan s Šimnom Sirotnikom, ki pa je v mnogočem kontrast Jerneju. Drugod, kjer je v ospredju pasivna osebnost, Cankar v bistvu ne pritrjuje pasivnosti, ampak izraža prikrito ali bolj odprto potrebo po aktivnosti.

V Cankarjevem zadnjem obdobju ustvarjanja so spremembe tolikšne, da je avtor utemeljeno posebej spregovoril o tej prozi. Izostritev v notranji, psihološki svet oseb in njihovih usod je postala mnogo bolj očitna, specifična. Razdvojenost oseb se da izreči v okviru personalnega dualizma v luči Cankarjevega umetniškega podajanja. Cankarjeva psihološka zapažanja niso nikoli odmaknjena od realnega dogajanja. Disonantna erotika ima opazno mesto v začetku ljubljanskih let, dualizem pojmovanja in čutenja je tudi v tem opazen. Odkrivajoči je samoopazovalni vzgib Cankarjeve kratke proze, spremlja ga – kot že poprej – visoka etična zavest, bodisi na osebni ravni ali pa v socialnih koordinatah razmer; nasilje krivice ima ekvivalent tako na socialnem kot na osebnostnem področju. F. Bernik ugotavlja, da institucionalna mo-

rala, cerkvena ali državna, ne more odkriti pravega greha – s tem postavlja Cankar osebno etično odgovornost v bližino Emersonove filozofije, le da je taka etična zavest organsko lastna Cankarju. Lik matere, v daljši ali krajši prozi toliko prisoten, bodisi posredno ali neposredno, je podan »v luči največje možne ljubezni in etične tenkočutnosti, postavljen pa je tudi v območje duhovnonazorskega strinjanja oziroma razhajanja z njo« – kot pravi avtor študije. F. Bernik navaja zadnje obdobje Cankarjevega ustvarjanja kot dvodelno, v območju etično psihološkega ter socialno angažiranega. V vojnem času, ko sta bila človek in narod potisnjena v grozo apokalipse in strah, pa Cankar zmore silen krik po odrešitvi, verujoč, da trpljenje prinese odrešitev narodu.

Študija Franceta Bernika nam tako prinaša zaokroženo opredeljeno podobo Cankarjevega leposlovnega opusa. Morda bi kdo pričakoval posebno poglavje o fantaziji, bolje fantastičnem v Cankarjevih literarnih delih, vendar je avtor ta-

ko vsebinske kot stilne kategorije vse do pravljičnega vključil naravno tam, kjer se to samodejno ponuja in navezuje kot posebna funkcionalna kategorija v okviru posameznega dela. Avtor sicer vključuje element metafizike tam, kjer je to izrazito izpostavljeno, pri tem bi kazalo na osnovi analize izpeljati globlje spoznavne postavitev. Sicer pa se je F. Bernik ves čas trudil, da ne bi prišlo do prenadrobnih izpeljav, ko bi se lahko primerilo, da bi se tako oddaljil od središča svoje študijske zamisli. Avtorju gre priznanje za uravnoteženo podajanje, znal je ohraniti proporc med obravnavanimi leposlovnimi deli, kot tudi izostren smisel za bistveno. Ne nazadnje kaže opozoriti na Bernikovo jezikovno kulturo, tudi zapletene stvari zna povedati jasno in kultivirano preprosto, pri tem pa ohranja zgoščeno stilizacijo, ne da bi kakorkoli utrpela stroka, obratno, tako je le še dvignil raven jezikovne ubeseditve. Ob novejšem cankaroslovju je Bernikova študija opozorila vredno delo.

Igor Gedrih

SLIKARSTVO, KI Z OBČUTLJIVOSTJO OSVAJA

Portret Vide Slivnik
(Retrospektivna razstava v likovnem
salonu Ars v Radljah ob Dravi)

Radlje ob Dravi poznamo umetnostni zgodovinarji vsaj zaradi dveh pomembnih kipov gotskih Madon, razstavljenih v ljubljanski Narodni galeriji, v zadnjih letih pa je mesto stopilo v slovensko umetnostno zavest s še eno od tod prihajajočo damsko postavo: slikarko Vido Slivnik.

Slikarka sodi med najpomembnejše umetnike, doma iz teh krajev; s svojim kolorističnim občutjem je najbolj pretanjena sedanja slovenska slikarka in spada z najboljšimi deli tudi v vrh našega sodobnega slikarstva. Pri tem pa stoji kot samotarka nekako ob strani, ker se ne

uklanja interesom skupin, ampak razvija svojo umetnost ves čas iz lastnih intimnih doživljanj in prepričanj, samostojno, a v nenehnem stiku s sodobnimi problemi, in si mora za lastno iznajdljivostjo sama utirati poti za potrditev, ki je umetniku potrebna.

V njeni ustvarjalni naravi se razločno povezujeta izredna čustvena občutljivost, nežnost ter velika odločnost, temperamentnost, oboje pa obzirno usklaja trezna mera razumske kontrole. Prva značilnost je najbolj razvidna iz njene barvne poezije in rafiniranosti, druga iz energičnih potez, tretja pa kot zadržan kompozicijski usklajevalec nasprotij. Njene glavne umetniške lastnosti so bile doslej že večkrat predstavljene, zadnjič v monografiji, ki je izšla letos (avtorji Nace Šumi, Tatjana Pregl, Milček Komelj, Jure Mikuž, izdali Dokumentarna in Mladinska knjiga); a naj jih iz perspektive naj-